

Ο.Μ.Ε.Ρ.

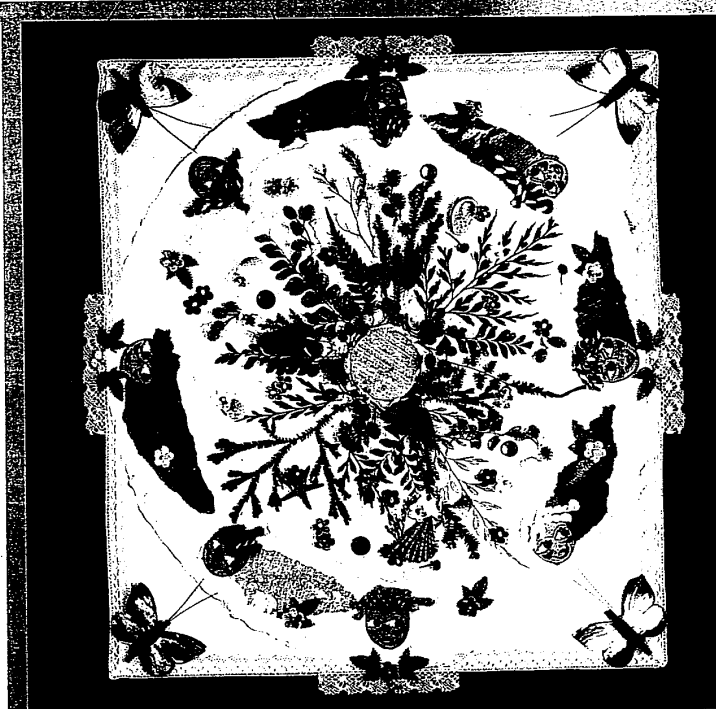
Organisation Mondiale
pour l'Éducation Préscolaire

World Organization for
Early Childhood Education

Organización Mundial para
la Educación Preescolar

ΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Α. Γιαννικοπούλου
Β. Κουλαϊδής
Ε. Λαλούμη-Βιδάλη
Γ. Μανωλίτσης
Σ. Μητακίδου
Σ. Μιχαλοπούλου
Γ. Μπαγιώκος
Ζ. Μπαμπλέκου
Κ. Νικόλτσου
Ε. Ντολιοπούλου
Π. Πολυχρονόπουλος
Κ. Ραβάνης
Ε. Τρίμη
Φ. Τσιλίκη
Β. Χατζηνικήτα

1996 • ΤΕΥΧΟΣ 2

Μαθήματα Ηθικής για Μικρά Παιδιά από τον Αίσωπο

Οι μύθοι του Αισώπου, ενώ αρχικά απευθύνονταν σε ενήλικες και χρησιμοποιήθηκαν στο δικαστήριο και την εκκλησία του δήμου για να πείσουν και να συμβουλευθούν, πολύ γρήγορα αγαπήθηκαν από τα παιδιά και απετέλεσαν ένα από τα πρώτα και τα πιο δημοφιλή είδη παιδικής λογοτεχνίας. Από την κλασική ακόμη Αρχαιότητα οι αισώπειες ιστορίες θεωρούνταν κατάλληλες για την καλλιέργεια των παιδιών και φιλόσοφοι, όπως ο Πλάτωνας στην Πολιτεία (II, XVII) ή ο Φιλόστρατος στο Βίο του Απολλωνίου (V, XV), αναφέρουν ότι στις μέρες τους τα παιδιά έρχονταν σε επαφή με τους αισώπειους μύθους από τον καιρό που βρίσκονταν ακόμη στην αγκαλιά της μάνας τους.

Οι μύθοι κυριάρχησαν στα ακούσματα των μικρών παιδιών για πολλούς αιώνες και, σε αντίθεση με το παραμύθι που αρκετές φορές περιφρονήθηκε, ο έντονα ηθικοπλαστικός χαρακτήρας των αισώπειων ιστοριών διασφάλισε την αδιάλειπτη παρουσία τους στα στόματα των μανάδων και τα βιβλία του σχολείου. Φυσικά δεν έλειψαν και οι άνθρωποι των γραμμάτων που με το κύρος

τους συνέβαλαν στην καταξίωση των μύθων, τονίζοντας όχι μόνο τον ευχάριστο και διασκεδαστικό χαρακτήρα τους αλλά και τη συμβολή τους στην ηθική διαπαιδαγώγηση των αναγνώστών τους. Ανάμεσα στους κυριότερους υπέρμαχους των μύθων συγκαταλέγονται οι Λούθηρος -ο πρωτεργάτης της θρησκευτικής μεταρρύθμισης τοποθετεί τους αισώπειους μύθους αμέσως μετά τη Βίβλο (δες Tappert, 1967, Vol. 54) γι' αυτό και ο ίδιος ανέλαβε να συντάξει μια συλλογή τους- ο φημισμένος φιλόσοφος J. Locke -ο Locke (δες Adamson, 1922) τόνισε ιδιαίτερα την ιδιότητα των μύθων να διδάσκουν ενώ συγχρόνως είναι ευχάριστοι και διασκεδαστικοί- καθώς και ο Κομένιος (1910, πρώτη έκδοση 1896) που υποστήριξε ότι οι αισώπειοι μύθοι έχουν πολλά να προσφέρουν στα παιδιά από την εποχή ακόμη που κάθονται στα γόνατα της μητέρας τους.

Αν και έχουν περάσει 2.500 και πλέον χρόνια από τότε που τα παιδιά πρωτογνώρισαν και αγάπησαν τα ζώα των αισώπειων ιστοριών, νέες εκδόσεις -για τις ελληνικές εκδόσεις των μύθων και τα χαρακτηριστικά τους πολύ αξιόλογες

είναι οι παρατηρήσεις των Αναγνωστόπουλου (1991) και Σακελλαρίου (1991), ενώ αξίζει να μνημονευθεί και η πολύ πρόσφατη έκδοση της Α. Βαρελλά (1995)- προστίθενται συνεχώς στις παλιές, πιστοποιώντας με αυτόν τον τρόπο τη μαγεία που ασκούν οι μύθοι και την επικαιρότητα των μηνυμάτων τους. Θα ήταν όμως παράλειψη να μην αναφερθεί ότι αρκετές φορές διατυπώθηκαν αντιρήσεις για την αποτελεσματικότητα των αισώπειων επιμυθίων και εκφράστηκαν υπαινιγμοί για τον παρωχημένο χαρακτήρα των διδαγμάτων τους. Αξίζει να θυμηθούμε τον Thurber (1943, 1956) που αναλαμβάνει να ξαναδιηγηθεί τους μύθους του Αισώπου αλλάζοντας τη ροή της ιστορίας και το συνακόλουθο δίδαγμα ούτως ώστε να ανταποκρίνονται στις συνθήκες της σύγχρονης ζωής. Έτσι παρουσιάζοντας, για παράδειγμα, το γνωστό κόρακα να παραχωρεί αυτοβούλως το τυρί του στην αλεπού, αναγκάζοντας την όμως παράλληλα να υποστεί την ακατάσχετη φλυαρία του για τις αρετές του, ο μύθος καταλήγει στο συμπέρασμα: “κανένας δεν σε επαινεί καλύτερα από τον εαυτό σου”. Σύμφωνα με τον Carnes (1988), η παρωδία των μύθων που επιχειρεί ο Thurber αποσκοπεί στην υπογράμμιση του γεγονότος ότι στην εξαιρετικά πολύπλοκη και πολυσχιδή σύγχρονη πραγματικότητα ένα είδος που στοχεύει να εφοδιάσει τους αναγνώστες του με προκατασκευασμένους κώδικες συμπεριφοράς καθίσταται εκ των πραγμάτων αναποτελεσματικό και αδύνατο. Ανάλογη και η πρόσφατη διασκευή ορισμένων μύθων από τον Garner (1995), όταν για μιαν ακόμη φορά οι παλιές ιστορίες αλλάζουν για να εκφράσουν τις νέες συνθήκες,

Όμως, πριν αποφασίσουμε να φέρουμε σε επαφή τα μικρά παιδιά με τους μύθους του Αισώπου, εκτός από το θέμα της επικαιρότητας των μηνυμάτων, θα πρέπει να προβληματιστούμε και για το επίπεδο της ηθικής που οι μύθοι μεταβιβάζουν. Σε καμία περίπτωση η ηθική που εκφράζει ο αισώπειος μύθος δεν νομιμοποιείται κρινόμενη με αυστηρώς ηθικά κριτήρια, αλλά δικαιώνεται εξαιτίας της αποτελεσματικότητάς της στη διευκόλυνση της ανθρώπινης συμβίωσης. Οι μύθοι, αν και στερούνται μιας ανώτερης ηθικής, μεταφέρουν, κυρίως στις κατώτερες κοινωνικά τάξεις, έναν ολόκληρο θησαυρό πρακτικών συμβουλών. Ο Αίσωπος δεν παρουσιάζει έναν κόσμο ιδανικό, ούτε προπαγανδίζει την ανάγκη σοβαρών κοινωνικών αλλαγών, αλλά, βλέποντας τη ζωή όπως πραγματικά είναι, προτείνει τρόπους για να ζήσει κάποιος χωρίς ανώφελες προστριβές και συγκρούσεις.

Σύμφωνα με την αισώπεια ηθική, για κάθε παράπτωμα υπάρχει μια τιμωρία και τα σφάλματα αποφεύγονται μόνο και μόνο για να αποφευχθούν οι δυσάρεστες συνέπειές τους. Αν και το επίπεδο της ηθικής που εκφράζουν οι μύθοι -μεταφραζόμενο σε όρους του Piaget (1932) απηχεί το στάδιο της “ετερόνομης ηθικής” και σε όρους του Kohlberg (1984) το “προσυμβατικό”- είναι ίσως το μόνο που θα μπορούσαν να αντιληφθούν τα νήπια, οι μύθοι θεωρήθηκαν από πολλούς μελετητές ανήθικοι, επικίνδυνοι και ως εκ τούτου ακατάλληλοι για παιδιά. Σύμφωνα με αυτούς, οι αισώπειες ιστορίες αναλαμβάνουν να γνωρίσουν στα παιδιά, από την τρυφερή τους μάλιστα ηλικία, την αδικία, τη διαφθορά και την αθλιότητα που επικρατεί στον κό-

σμο. Ο Rousseau (πρώτη έκδοση 1762), όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο, εξέφρασε έντονα την αντίθεσή του στη μύηση, και μέσω των μύθων, του “φύσει καλού και αθώου” παιδιού στην κοινωνική σήψη και διαφθορά. Επιπλέον, ο ίδιος εκπρόσωπος του Διαφωτισμού αμφισβητεί τη δυνατότητα των μύθων να μεταδώσουν στα μικρά παιδιά μια σειρά πρακτικών συμβουλών, αφού οι περιορισμένες νοητικές τους ικανότητες τα οδηγούν σε συμπεράσματα διαφορετικά από αυτά που επιδιώκει να μεταφέρει ο μυθοποιός. Φέρνοντας ως παράδειγμα το μύθο της “Αλεπούς και του Κόρακα” ισχυρίζεται ότι τα παιδιά, αντί να μάθουν πώς να προφυλάσσονται από τους κόλακες, μάλλον παίρνουν ιδέες για το πώς θα κατορθώσουν με όμορφα λόγια να αποσπούν κάτι που ανήκει σε άλλους. Συνοψίζοντας, ο Rousseau (πρώτη έκδοση 1762) αρνείται ότι οι μύθοι μπορούν να ωφελήσουν κάποιον πριν την ηλικία των 15 και προτείνει, τουλάχιστον μέχρι τότε, να κρατούνται μακριά από τα παιδιά.

Ο προβληματισμός του μεγάλου Γάλλου θέτει όχι μόνο το ζήτημα της καταλληλότητας ή μη των αισώπειων ιστοριών ως ανάγνωσμα για μικρά παιδιά, αλλά και το πολύ σπουδαίο θέμα της δυνατότητάς τους να προσεγγίσουν την κρυμμένη αλήθεια των μύθων και να διδαχθούν από αυτούς. Βέβαια, η συζήτηση για το διδακτό της αρετής ανάγεται στην εποχή ακόμη του Σωκράτη και των πλατωνικών διαλόγων. Όμως ειδικά για τους μύθους θα πρέπει να συνεκτιμηθούν τόσο οι εγγενείς δυσκολίες του είδους όσο και τα προβλήματα κατανόησης που δημιουργεί η νεαρή ηλικία των παιδιών. Από τις πρώτες αξίζει να αναφερθούν:

α. Κάθε μύθος επιδέχεται αρκετές και διαφορετικές μεταξύ τους ερμηνείες ανάλογα με τις περιστάσεις που λέγεται και τα ιδιαίτερα σημεία που τονίζονται. Αυτό γίνεται φανερό και από τις διάφορες συλλογές μύθων που δεν επισυνάπτουν σε κάθε ιστορία το ίδιο πάντα δίδαγμα. Μάλιστα, σε ακραίες περιπτώσεις, ο ίδιος μύθος βρίσκεται συνοδευμένος από διαμετρικά αντίθετα επιμύθια. Έτσι, για παράδειγμα, ο μύθος του κόκορα που βρήκε ανάμεσα στους σωρούς των σκουπιδιών ένα διαμάντι ανεκτίμητης αξίας ακολουθείται είτε από επιμύθιο που τονίζει τη σοφία όλων εκείνων που, εκτιμώντας τα πράγματα ανάλογα με την αξία που έχουν για αυτούς, τολμούν να αρνούνται ό,τι δεν τους ταιριάζει, είτε από δίδαγμα στο οποίο ο κόκορας προβάλλεται ως παράδειγμα φαιδρίας, ανίκανος να εκτιμήσει το αληθινά ωραίο και μεγάλο.

β. Οι μύθοι δεν ανήκουν όλοι σε μία κατηγορία (για την κατηγοριοποίηση των μύθων δες Yannicoroulou, 1993) και εκτός από αυτούς που πληρούν όλα τα στοιχεία του ορισμού τους και θα μπορούσαμε να ονομάσουμε “γνήσιους” -δες “Το ελάφι και τα κέρατά του”, “Ο σκύλος και το κρέας” κ.ά.- υπάρχουν και πολλοί άλλοι που η παρουσία τους στις συλλογές τους φαντάζει αρκετές φορές αδικαιολόγητη. Αναφέρονται ιστορίες για τους θεούς (π.χ. “Ο Δίας, ο Προμηθέας, η Αθηνά και ο Μώμος”), ιστορικά ανέκδοτα (π.χ. περιστατικά από τη ζωή του κυνικού Διογένη) ή παραμυθικές διηγήσεις με έντονο το μαγικό στοιχείο, όπως “Η κότα που γεννούσε τα χρυσά αυγά”. Στο συγκεκριμένο μύθο η κότα εκτός από τη δύναμη του λογικού και της ομιλίας – ικανότητες

κοινές για όλα τα ζώα των αισωπειών ιστοριών – έχει τη δυνατότητα να γεννά χρυσά αβγά. Το τελευταίο θυμίζει πολύ μοτίβο παραμυθιού (δες D. 876 Thompson, 1955). Ακόμη στις συλλογές μύθων έχουν εισρεύσει λογοπαίγνια που δύσκολα λειτουργούν σε μετάφραση (π.χ. το “Αγόρι και η μητέρα του”), λογομαχίες που αποτελούν την προσπάθεια δύο συνομιλητών να εξυψωθεί ο καθένας απ’ αυτούς και να υποτιμηθεί ο αντίπαλος (π.χ. “Η αλεπού και η λεοπάρδαλη”), ευχάριστες χιουμοριστικές ιστορίες που στοχεύουν στην ευθυμία του αναγνώστη (π.χ. “Ο Φαλακρός Αναβάτης”) και αιτιολογικοί μύθοι. Σκοπός των τελευταίων είναι να εξηγήσουν πώς προέκυψε κάποιο ψυχικό ή σωματικό χαρακτηριστικό (π.χ. γιατί τα αυτιά της καμήλας είναι δυσανάλογα μικρά σε σχέση με το ογκώδες σώμα της, “Ο Δίας και η καμήλα”, ή για ποιο λόγο το μυρμήγκι δουλεύει ακατάπαυστα, στον ομώνυμο μύθο). Στους αιτιολογικούς μύθους η σχέση γενεσιουργού αιτίας-αποτελέσματος είναι εμφανέστατη γι’ αυτό και το δίδαγμα προκύπτει με πολύ απτό και συγκεκριμένο τρόπο. Είναι αυτονόητο -και έχει δείχθει και από δική μας έρευνα (Yannicoroulou, 1992) με δείγμα παιδιά προσχολικής ηλικίας και υλικό μύθους διάφορων κατηγοριών- ότι κάθε κατηγορία μύθων δε μεταφέρει με την ίδια επιτυχία την κρυμμένη ηθική της αλήθεια ούτε οδηγεί σε αυτή με ανάλογη ευκολία. Αισθητά υπερέχουν όλων των άλλων οι αιτιολογικοί μύθοι και ακολουθούν οι “γνήσιοι”, ενώ πρώτες σε δυσκολία δείχνουν να είναι οι ευτραπελές ιστορίες -δικαιολογείται και λόγω της επικρατούσης άποψης ότι ό,τι τέρπει δε διδάσκει- και κυρίως τα λογο-

παίγνια, αφού το λεκτικό χιούμορ είναι ακόμη ασύλληπτο από άτομα τόσο νεαρής ηλικίας.

γ. Σε όλες τις σύγχρονες συλλογές μύθων που απευθύνονται σε παιδιά -και είναι πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους- οι ιστορίες, προβαλλόμενες ως καταξιωμένο λογοτεχνικό είδος με εγγενή αισθητική αξία, δίνονται αυτόνομα. Έτσι παραβιάζεται μια μακραίωνη παράδοση που τις ήθελε ενταγμένες σε ένα διάλογο ως ένα επιπλέον στοιχείο για να υπογραμμιστεί μια θέση και να πειστεί ένας συζητητής. Τα σημερινά νήπια-αποδέκτες των αισωπειών ιστοριών, μη γνωρίζοντας τις συνθήκες μέσα στις οποίες λέγονταν οι μύθοι, αντιμετωπίζουν ένα επιπλέον πρόβλημα στην αντίχνευση της κρυμμένης ηθικής αλήθειας. Το γεγονός είναι από τη φύση του αντιφατικό, αφού η αποκρυπτογράφηση των μύθων φέρνει πάντα τη σφραγίδα της ιδιαίτερης κατάστασης μέσα στην οποία λέγεται, πράγμα που ώθησε το μεγάλο μελετητή του είδους, Blackham (1985), να υποστηρίξει ότι “είναι πώς χρησιμοποιείται η ιστορία, δεν είναι η ιστορία αυτή καθαυτή που καθορίζει τι είναι μύθος” (σελ. 101).

δ. Ορισμένες από τις ιδέες που πραγματεύονται οι μύθοι είναι σαφώς πιο απλές και εύληπτες από άλλες. Αξίζει να αναφερθεί έρευνα της Fisher (1979) που ασχολήθηκε με την κατανόηση ορισμένων μύθων (“Ο ψεύτης τσοπανάκος”, “Ο κλέφτης και η μάνα του”, “Η κοιλιά και τα άκρα”, “Η κόρη του γαλατά και ο κουβάς με το γάλα”, “Το λιοντάρι και το ποντίκι” και “Τα τέσσερα βόδια και το λιοντάρι”) από διανοητικώς καθυστερημένα παιδιά. Ένα από τα συμπεράσματα που κατέληξε ήταν ότι τα παιδιά κατα-

νοούν ευκολότερα τις ιδέες της αλήθειας και της τιμότητας -ίσως γιατί το ψέμα και το κλέψιμο είναι μερικά από τα πιο συνηθισμένα παραπτώματα της παιδικής ηλικίας και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο σπίτι και το σχολείο για την αποφυγή τέτοιων μορφών συμπεριφοράς- ενώ άλλες αρετές, όπως για παράδειγμα η προνοητικότητα, ήταν δυσκολότερα αναγνωρίσιμες. Είναι αυτονόητο, αν και δεν έχει επιβεβαιωθεί από σχετική έρευνα, ότι το ίδιο πρέπει να συμβαίνει με όλα τα παιδιά που προφανώς καταλαβαίνουν καλύτερα το φόνο ή το ψέμα από την κολακεία (“Αλεπού και Κόρακας”) ή την πίστη στην προσωπική αξία κάθε ανθρώπου (“Λιοντάρι και Ποντίκι”).

Άλλες δυσκολίες αντίχνευσης του διδάγματος που πηγάζουν από τα ίδια τα νήπια και τις περιορισμένες νοητικές τους ικανότητες είναι:

α) Η δυνατότητα των παιδιών να ανακαλύψουν την αλήθεια που φωλιάζει στο βάθος κάθε αισώπειας ιστορίας συνδέεται άρρηκτα με την ικανότητά τους να κατανοήσουν τα κίνητρα των ηρώων, τα αποτελέσματα των πράξεών τους και τις σχέσεις που διαμορφώνονται. Η σωρεία των ερευνών, που κατά καιρούς έχουν γίνει, δείχνει ότι παιδιά προσχολικής ηλικίας αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στην πλήρη κατανόηση των παραπάνω θεμάτων. Από την πλούσια βιβλιογραφία που υπάρχει περιορίζομαστε να αναφέρουμε μόνο τη σχετική έρευνα του Miller (1985) που χρησιμοποιώντας το μύθο του “Λαγού και της Χελώνας” και φέρνοντας τα παιδιά αντιμέτωπα με το δίλημμα: “Νίκησε γιατί προσπάθησε πολύ” ή “Νίκησε γιατί έτρεχε γρήγορα” επιδίωξε να διερευνήσει αν

οι ανθρώπινες πράξεις αποδίδονται σε ψυχολογικές ή φυσικές αιτίες. Από την έρευνα προέκυψε ότι παιδιά προσχολικής ηλικίας εξηγούν ή κάνουν προβλέψεις για την ανθρώπινη συμπεριφορά δίνοντας μεγαλύτερη βαρύτητα στους εξωτερικούς-φυσικούς παράγοντες παρά τους εσωτερικούς-ψυχολογικούς.

β) Τα ζώα των αισωπειών μύθων είναι προικισμένα με συμβατικό, μονοδιάστατο χαρακτήρα, η γνώση του οποίου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ανακάλυψη του διδάγματος της ιστορίας. Μόνο αν το παιδί κατανοήσει ποια ιδιότητα αντιπροσωπεύουν οι πρωταγωνιστές των μύθων θα μπορέσει να οδηγηθεί στην κρυμμένη αλήθεια. Είναι όμως τα νήπια σε θέση να αντιληφθούν το στερεοτυπικό χαρακτήρα με τον οποίο κάθε ζώο εισέρχεται στον κόσμο του Αισώπου; Δυστυχώς, οι γνώσεις τους στο συγκεκριμένο θέμα είναι ιδιαίτερα περιορισμένες. Σε δική μας έρευνα (Yannicoroulou, 1992), όταν τα νήπια ρωτήθηκαν για το συμβατικό χαρακτήρα των ζώων στη λογοτεχνία, περιορίστηκαν στις γενικές, απόλυτες κρίσεις “πολύ καλό/πολύ κακό”, εξετάζοντας αν το ζώο είναι φυτοφάγο -οπότε χαρακτηρίζεται καλό- ή σαρκοφάγο -οπότε θεωρείται κακό. Για παράδειγμα, η αλεπού που αποτελεί την προσωποποίηση της πονηριάς, θεωρήθηκε απλώς ως πολύ κακή “γιατί τρώει το κοκοράκι” ή “γιατί θέλει να τα φάει όλα”, ενώ η πονηριά της, με την οποία έχει καθιερωθεί όχι μόνο στη λογοτεχνία αλλά και στον καθημερινό λόγο, αποσιωπήθηκε από το 86,7% των νηπίων. Η έρευνα αυτή επιβεβαίωσε παλιότερη του Applebee (1978) που έδειξε ότι τα παιδιά κατανοούν το στερεοτυπικό χαρακτήρα των

λογοτεχνικών ηρώων σε ηλικία σαφώς μεγαλύτερη της προσχολικής.

γ) Δεδομένης της πορείας που ακολουθείται στην αποκρυπτογράφηση των μύθων, από τη συγκεκριμένη ιστορία στην αφηρημένη ηθική αλήθεια, είναι φανερό ότι το είδος είναι εξ' ορισμού δύσκολο για πολύ μικρά παιδιά που έχουν την τάση να απαγκιστρώνονται στο συγκεκριμένο αγνοώντας το αφηρημένο. Το σημείο αυτό επιβεβαιώνεται και από έρευνα των Johnson et al. (1987) που διαπίστωσαν ότι παιδιά προσχολικής ηλικίας κατηγοριοποιούν ιστορίες με βάση συγκεκριμένες πράξεις και στοιχεία πλοκής, αγνοώντας παντελώς τα ηθικά κριτήρια. Την υπογράμμιση της προσήλωσης μικρών παιδιών στην επιφανειακή ιστορία πιστοποιεί και έρευνα του Pillar (1983) που χρησιμοποίησε τρεις αισώπειους μύθους ("Ψεύτης τσοπανάκος", "Αλεπού και τράγος", "Λιοντάρι και ποντίκι") και συμπεραίνει: "Τα ευρήματα αυτής της έρευνας εκφράζουν αμφιβολίες για την καταλληλότητα χρησιμοποίησης αισώπειων μύθων σε παιδιά τόσο μικρά όσο της δεύτερης τάξης του δημοτικού. Οι αφηρημένες ηθικές έννοιες, της σοφίας και της ανοησίας, του καλού και του κακού, προσωποποιημένες σε σύντομες διηγήσεις, είναι δύσκολες και ίσως ασύλληπτες για τα μικρά παιδιά που περιορίζονται μόνο στους συγκεκριμένους όρους της ιστορίας" (σελ. 45). Σε παρόμοιο συμπέρασμα αναφορικά με την προσήλωση των μικρότερων παιδιών στην απτή, ευχάριστη ιστορία κατέληξε και έρευνα των Jose et al. (1987) με δείγμα παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας. Η διαφορά της τελευταίας έρευνας έγκειται στην υπογράμμιση της

δυνατότητας βελτίωσης των επιδόσεων των παιδιών και την παρουσίαση προτάσεων που θα επιφέρουν τα αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα.

Ενώ η ανίχνευση της αλήθειας του μύθου φαίνεται να αποτελεί ένα ιδιαίτερα δύσκολο και φιλόδοξο εγχείρημα, εντούτοις η πίστη ότι μύθος είναι μια ιστορία που οπωσδήποτε καταλήγει σε διδάγμα οδηγεί παιδιά και ενήλικες να προσπαθούν με κάθε τρόπο να διατυπώσουν επιμύθια για όλες τις διηγήσεις που ονομάζονται, περισσότερο ή λιγότερο δικαιολογημένα, μύθοι. Προσπάθειες των παιδιών να συνθέσουν τους δικούς τους μύθους -δες Jones & Mulford (1971), Huck (1979)- φανερώνει την πίστη τους ότι ένα αναγκαίο ή μη διδάγμα μεταμορφώνει αυτομάτως μια οποιαδήποτε ιστορία σε αισώπειο μύθο. Φυσικά αξίζει να αναφερθεί έρευνα της Dortman (1988) που πειραματίστηκε με "μύθους" από τους οποίους δεν προέκυπτε κανένα απολύτως διδάγμα, και είδε ότι ακόμη και ενήλικες αναγνώστες εφηύραν διδάγματα, δίνοντας ηθική υπόσταση σε ηθικώς ουδέτερα γεγονότα. Αντίθετα, η έρευνά της έδειξε ότι οι ίδιοι αυτοί άνθρωποι δυσκολεύτηκαν να βρουν επιμύθια για τους λεγόμενους "ανήθικους μύθους", στους οποίους ο μυθοποιός δε συμβουλεύει αλλά περιγράφει μια ηθικώς καταδικαστέα κατάσταση. Για παράδειγμα στο "Λύκο και το κατοικάκι", όπου ο πρώτος, παρόλο που στερείται δικαιολογίας, στο τέλος τρώει το δεύτερο, το επιμύθιο μάς πληροφορεί: "τίποτε δε σταματά τον κακό όταν θέλει να βλάψει".

Μια και είναι πλέον φανερό ότι, όταν κάποιος ακούει ένα μύθο, αισθάνεται την ανάγκη να βρει το επιμύθιο του, το

ενδιαφέρον μετατίθεται από την ερώτηση "Θα ανακαλύψει ο αναγνώστης το ηθικό μήνυμα;" στην απορία "Τι είδους διδάγμα θα προτείνει;". Το σχήμα που προέκυψε από έρευνα της Dortman (1988) -πειραματίστηκε με ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων διαφορετικών ηλικιών, από παιδιά σχολικής ηλικίας ως και ενήλικες- είναι περιλήψεις όπου το διδάγμα συνοψίζει την ήδη σύντομη ιστορία, υπεργενικεύσεις (όπως "Δεν πρέπει να είμαστε κακοί") ή υπερσυγκεκριμενοποιήσεις όπου απλώς σχολιάζονται σημεία της ιστορίας (π.χ. "Ο λαγός έχασε γιατί κοιμήθηκε"), συγκεκριμένα διδάγματα (π.χ. "Ο λαγός δεν έπρεπε να είναι τόσο σίγουρος ότι θα κέρδιζε τον αγώνα"), και τέλος το σωστό διδάγμα.

Δική μας έρευνα (Yannicoroulou, 1992) που περιορίστηκε σε νήπια κατέληξε ότι το επίπεδο των 16,2% από τα προτεινόμενα επιμύθια ήταν ιδιαίτερα χαμηλό, αφού τα νήπια εφηύραν διδάγματα είτε μεταμφιέζοντας σε διδάγμα, με την προσθήκη του "πρέπει", κάποιο ηθικά αδιάφορο γεγονός (π.χ. "Το σκυλί πρέπει να βουτήξει στο νερό") είτε μεταφέροντας αυτούσια επεισόδια του μύθου σε ανθρώπινες καταστάσεις (π.χ. "Δεν πρέπει να θέλουμε το κόκαλο του άλλου σκύλου"), είτε διατυπώνοντας υπεργενικευμένες ρήσεις (π.χ. "Πρέπει να είμαστε καλοί"), είτε τέλος δίνοντας συμβουλές άσχετες με το θέμα (με κυριότερη "πρέπει να ακούμε τη μαμά μας"). Ένα ακόμη 36,3% των απαντήσεων περιλάμβανε διδάγματα που απέρρεαν μόνο από συγκεκριμένα, ειδικότερα περιστατικά της ιστορίας. Επειδή στους περισσότερους μύθους κάποιο αδύναμο ζώο απειλείται από ένα ισχυρό, το διδάγμα που συχνά προτάθηκε αφορούσε τρό-

πους προστασίας από τα άγρια ζώα. Ένα ακόμη 21,1% των προτεινόμενων επιμυθίων συνίσταται σε σχόλια στερημένα οποιασδήποτε επίφασης συμβουλή/ αποτροπή. Έτσι τα νήπια σχολιάζουν τον κεντρικό χαρακτήρα της διήγησης (π.χ. "Ο λύκος ήταν πολύ κακός"), ένα συγκεκριμένο επεισόδιο (π.χ. "Ο λύκος δεν έπρεπε να φάει το κατοικάκι"), εξηγούν γεγονότα που φαίνονται ασαφή (π.χ. "Το κόκαλο ήταν το δικό του. Δεν ήταν άλλο σκυλί. Αυτό το ίδιο ήταν") ή εκφράζουν τις προτιμήσεις τους για τη ροή της ιστορίας (π.χ. "Πρέπει τώρα να σκοτώσουμε και το λύκο"). Δεν έλειψαν ακόμη (σε ποσοστό 6,9%) τα τυπικώς ορθά επιμύθια, τα οποία αν και δεν ήταν τα προτεινόμενα από τη συγκεκριμένη στερεότυπη έκδοση (Perry, 1952), θα μπορούσαν, κάτω από ορισμένες συνθήκες και δεδομένης της ποικιλίας των διδαγμάτων στις διάφορες συλλογές μύθων, να γίνονταν αποδεκτά. Έτσι για το μύθο της "Αρκούδας και των δύο ταξιδιωτών" -με επιμύθιο: "Οι κίνδυνοι μας γνωρίζουν τους πραγματικούς φίλους"- κάποιο νήπιο τόνισε την ανάγκη αυτοπροστασίας και πρότεινε: "Πρέπει όλοι να κοιτάμε να σωθούμε μόνοι μας και όχι να λέμε στους άλλους να μας σώσουν. Όπως αυτός που έκανε τον πεθαμένο και δεν τον έφαγε η αρκούδα". Τέλος, σε ποσοστό 8,6%, τα νήπια διατύπωσαν το σωστό διδάγμα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι όταν ζητήθηκε από τα παιδιά που βρήκαν το σωστό επιμύθιο να εφαρμόσουν αυτό το γενικό διδάγμα στη ζωή τους, λίγο λιγότερα από τα μισά το κατόρθωσαν. Έτσι, αναφορικά με το μύθο του "Λιονταριού και του ποντικιού", το νήπιο που πρότεινε το γενικό διδάγμα: "Ακόμη και τα

μικρούλια άμα θέλουνε βοηθάνε τους μεγάλους”, στη δεύτερη περίπτωση απάντησε: “Τα παιδιά δεν πρέπει να πηγαίνουν κοντά στα λιοντάρια”.

Εκείνο που προξενεί εντύπωση, και αξίζει να υπογραμμιστεί, είναι ότι ούτε η παρουσία του προμυθίου ή του επιμυθίου δε διευκόλυνε τα νήπια να εντοπίσουν την κρυμμένη αλήθεια του μύθου. Πολλοί έχουν διατυπώσει κατά καιρούς την αντίθεσή τους στην ύπαρξη του επιμυθίου, που επισυνάπτεται στο τέλος της ιστορίας και εκφράζει με τρόπο γενικό και αφηρημένο το ηθικό μήνυμα της διήγησης. Ανάμεσά τους συγκαταλέγεται και ο πρώτος Άγγλος μελετητής του είδους, ο Dodsley (1965, πρώτη έκδοση 1764), που θεωρεί ότι το επιμύθιο προσβάλλει βάνουσα τον αναγνώστη, αναιρώντας τη διακριτικότητα με την οποία ο μυθοποιός διδάσκει, αφού υπαινίσσεται ότι ο αποδέκτης δεν είναι αρκετά έξυπνος ώστε να αντιληφθεί, χωρίς βοήθεια, την κρυμμένη αλήθεια. Ο προβληματισμός δείχνει να μην αγγίζει τα νήπια, τα οποία στην καλύτερη περίπτωση φαίνεται να αγνοούν το επιμύθιο, ενώ στη χειρότερη δυσκολεύονται από αυτό. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην ίδια δική μας έρευνα (Yannicopoulou, 1992), όταν δόθηκε μόνη η ιστορία χωρίς να συνοδεύεται από το σχετικό επιμύθιο και ζητήθηκε από τα νήπια να βρουν το δίδαγμά της, στις 8,6% των απαντήσεών τους ανέφεραν το σωστό. Όταν όμως προστέθηκε και το επιμύθιο το ποσοστό των σωστών απαντήσεων έπεσε στο 5,5%. Αυτό μπορεί ίσως να εξηγηθεί αν αναλογισθούμε ότι ο γενικός και αφηρημένος τόνος του επιμυθίου

ου λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας για τα νήπια και οδηγεί πολλά από αυτά να παραιτηθούν εξαρχής από οποιαδήποτε προσπάθεια προσέγγισής του. Αντίθετα, η απλή, ευχάριστη ιστορία, για την οποία τα παιδιά νιώθουν ότι πρόκειται για κάτι δικό τους και αγαπητό, τα παρακινεί να μιλήσουν για οτιδήποτε έχει σχέση με αυτή, δείχνοντας έτσι πόσο την κατανοούν και πόσο πολύ τους αρέσει.

Παρομοίως η ύπαρξη του προμυθίου - το προμύθιο προηγείται της ιστορίας και η μορφή του είναι συνήθως “ο μύθος ταιριάζει σε άνθρωπο που...” - περνά απαρατήρητο από τα παιδιά τα οποία συνολικά έδειξαν να το αγνοούν και να λησμονούν την ύπαρξή του.

Μετά από τόσους και τόσους αιώνες αδιάλειπτης επαφής των νηπίων με τους αισώπειους μύθους εξακολουθεί ακόμη να πλανάται το ερώτημα της ενδεχόμενης ή μη συμβολής τους στην ηθική διαπαιδαγώγηση των μικρών παιδιών. Μα κι αν ακόμη τα νήπια δεν μπορούν ή δε χρειάζεται να γνωρίσουν τις ηθικές προϋποθέσεις των μύθων, οι χαριτωμένες ιστορίες του Αισώπου δε θα πάψουν να τα διασκεδάζουν με τις πονηριές της αλεπούς, τους αγώνες της χελώνας και τις απίθανες περιπέτειες των ζώων του δάσους. Άλλωστε, όπως κάθε μεγάλο έργο, έτσι και οι μύθοι δεν εξαντλούν τη γοητεία και τη σοφία τους σε μια και μόνη ανάγνωση, μα καθώς μεγαλώνουμε ακούγοντας ξανά και ξανά τις ίδιες παλιές ιστορίες ανακαλύπτουμε σε αυτές καινούριες, άγνωστες μέχρι τότε, διαστάσεις.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1991). Η Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία κατά τη Μεταπολεμική Περίοδο (1945-1958). Καστανιώτης.
- Βαρελλά, Α. (1995). Ένα πρωί με τον ΑΙΣΩΠΟ. Εικ. Ν. Ανδρικόπουλος, Πατάκης.
- Σακελλαρίου, Χ. (1991). Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας. Ελληνική και Παγκόσμια. Κίνητρο.
- Adamson, J. W. (Ed) (1922). The Educational Writings of John Locke. Cambridge: Cambridge University Press.
- Applebee, A. N. (1978). The Child's Concept of Story. Chicago: The University of Chicago Press.
- Blackham, H. J. (1985). The Fable as Literature. London: The Athlone Press.
- Carnes, P. (Ed) (1988). Proverbialia in Fabula. Essays on the Relationship of the Proverb and the Fable. Bern: Lang.
- Comenius, J. A. (1910). The Great Didactic. Trans. M. W. Keatinge. First Publication 1896. London: Black.
- Dodsley, R. (1965). An Essay on Fable. First publication 1764. Los Angeles: University of California.
- Dortman, M. H. (1988). A Model for Understanding the Points of Stories: Evidence from Adult and Child Readers. Phd thesis. University of Illinois.
- Fisher, M. (1979). The Efficiency of Fables in Developing Concepts of Morality in Mentally Handicapped Youth. Paper presented at the XVII

- Inter-American Congress of Psychology. Lima, Peru.
- Garner, J. F. (1995). Πολιτικός ορθότερα Παραμύθια. Μτφ., Διασκ. Λ. Εξαρχοπούλου. Διάυλος.
- Huck, C. S. (1979). Children's Literature in the Elementary School. 3rd Ed. New York: Holt.
- Johnson, D. F. & Goldman, S. R. (1987). Children's recognition and use of rules of moral conduct in stories. American Journal of Psychology, 100, 205-224.
- Jones, A. & Mulford, J. (Eds) (1971). Children Using Language. London: Oxford University Press.
- Jose, P. E., Dorfman, M., & Sliwa, L. (1987). Development of the Appreciation of Fables. Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development. Baltimore.
- Kohlberg, L. (1984). The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages. San Francisco: Harper and Row.
- Miller, P. (1985). Children's reasoning about the causes of human behavior. Journal of Experimental Child Psychology, 39, 343-362.
- Perry, B. E. (Ed) (1952). Aesopica. Vol. I. Urbana: The University of Illinois Press.
- Piaget, J. (1932). The Moral Judgment of the Child. London: Kegan Paul.
- Pillar, A. M. (1983). Aspects of Moral Judgment in Response to Fables. Journal of Research and Development in Education, 16, 39-43.
- Rousseau, J. J. (πρώτη έκδοση 1762). Αιμίλιος ή Περί Αγωγής. Μτφ. Λ.

- Κοντογιάννη. Αθήνα: Δημητράκος.
Tappert, T. G. (Ed) (1967). Luther's Works. Philadelphia: Fortress Press.
Thompson, S. (1955). Motif-Index of Folk Literature. Copenkagen: Rosenkilde & Bagger.
Thurber, J. (1943). Fables for Our Time. New York: Blue Ribbon Books.
Thurber, J. (1956). Further Fables for Our Time. New York: Simon and Schuster.
Yannicopoulou, A. A. (1992). The Aesopic Fable and the Education of Young Children with special Reference to Ages from Four to Six. Phd thesis. Hull University.
Yannicopoulou, A.A. (1993). *Fables and Children. Form and Function* Liverpool: Manutius Press.

Summary

For more than 2,500 years Aesopic fables have become the literary property

of children and one of their favourite classics. However, there is evidence that preschool children have great difficulty in extracting the moral of the stories. The abstract nature of the ethical idea, the diversity of narratives accommodated under the umbrella term fable, the inability of preschool children to understand the psychological motives of the story heroes and to decode the stereotyped character of animals in literature are some of the factors that hinder children from discovering the ethical kernel of the fable. Our research has shown that very few kindergarten children succeed in arriving to the abstract, ethical message of the figurative story, even when the epimythium or the promythium of the fable are presented to them.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: νήμα, Αίσωπος, μύθος, δίδαγμα, επιμύθιο, ηθική.